

GARCIA ARA FA UN SEGLE: UNA VISIÓ A PARTIR DE LA TOPOGRAFIA MÈDICA DEL DR. ENRIC OCTAVI RADUÀ I ORIOL, 1891

DAVID SERRANO GINÉ

Departament de Geografia. Universitat Rovira i Virgili

RESUM

La topografia mèdica de Garcia, escrita el 1891 pel Dr. Enric Octavi Raduà i Oriol, ofereix una imatge de com era Garcia a la darrera del mil nou-cents. Aquesta obra, que va ser concebuda des de l'higienisme per detectar la salubritat d'aqueix municipi, proporciona informació indirecta sobre el territori i la societat del moment, així com sobre la percepció que en tenia l'autor. A les pàgines que segueixen repassem breument les característiques de Garcia al tombant del segle XIX, mitjançant un seguiment analític de les citacions de l'obra original del Dr. Raduà.

INTRODUCCIÓ

Les topografies mèdiques formen part de la producció científica lligada a l'higienisme. L'higienisme és un corrent de pensament que va néixer a final del segle XVIII i va desenvolupar-se fonamentalment per metges. La premissa principal d'aquest moviment era considerar la influència que l'entorn posseeix en la salut de les persones i el desenvolupament de malalties. Segons l'higienisme tant els aspectes físics com socials d'un territori n'ofereixen una lectura sobre la salubritat i, al mateix temps, sobre la salut de les poblacions que l'habituen. L'origen de l'higienisme sembla trobar-se en la degradació ambiental que va seguir la Revolució Industrial, la manca

d'habitabilitat de les ciutats industrials i la precarietat de les condicions laborals i de vida de les persones (Urteaga, 1980). Les topografies mèdiques, per tant, naixen del desenvolupament de les idees higienistes i, també, de l'aparició i difusió del determinisme geogràfic, a vegades també anomenat *determinisme ambiental*. Aquest corrent de pensament, ben representat pel geògraf alemany Friedrich Ratzel, postula que les circumstàncies del medi físic determinen el comportament i el desenvolupament de l'ésser humà, en tant que individu, i de les societats, en tant que col·lectivitat. Segons aquest articulat les persones han d'adaptar-se de diferent manera a les condicions imposades pel medi, que determina de manera directa i evident el comportament i la salut humanes i, de manera especial, les seves patologies. D'aquesta manera una topografia mèdica pot entendre's com l'estudi d'un territori des del punt de vista mèdic i de la higiene (Vallribera, 2000).

El propòsit d'aquest treball és proporcionar una imatge del municipi de Garcia a final del segle XIX. A aquest efecte ens servim de l'obra del metge Enric Octavi Raduà i Oriol *Datos para el estudio médico-topográfico de Garcia (Tarragona)*, redactada l'any 1891 amb el propòsit de diagnosticar i caracteritzar les condicions de salubritat d'aquest municipi de la Ribera d'Ebre.

Enric Octavi Raduà i Oriol va néixer a Barcelona el 23 de maig de 1864 i hi va morir el 1928. Tot i que va passar la major part de la seva vida en aquesta ciutat, els orígens familiars i l'inici de la seva carrera es troben a la Ribera d'Ebre. Era fill de Ramon Raduà Serra, manobre d'Ascó, i de Rosa Oriol Domènech, nascuda a Faió. El seu avi matern, Josep Oriol, fou veterinari del municipi d'Ascó, i el seu padrí, Antoni Laplana, fou cirurgià de Tivenys. Anys més tard es casà amb Concepció Maymó Cabanellas, filla de Josep Maymó Homdedéu, que fou metge, i fill de metges, de Garcia, i a qui probablement es degui el vincle amb aquesta població (Calbet i Montaña, 2001; Castellvell, 2002).

Raduà va iniciar el barxillerat a Barcelona i va finalitzar-lo a Tarragona, l'any 1878. El 1885 es va titular en Medicina a Barcelona. Desconeixem si va arribar a exercir aquesta professió a la ciutat comtal, però sabem que va practicar-la a Ascó i a Garcia, ben poc temps després de finalitzar-ne els estudis. Va ser precisament a la Ribera d'Ebre, quan encara no tenia la trentena d'anys, que va redactar la topografia que ens ocupa. No podem afirmar si les inquietuds de Raduà per l'higienisme i pel medi rural ja es trobaven desenvolupades

"LES TOPOGRAFIES
MÈDIQUES
NAIXEN DEL
DESENVOLUPAMENT
DE LES IDEES
HIGIENISTES I,
TAMBÉ, DE L'APARICIÓN
I DIFUSIÓN DEL
DETERMINISME
GEOGRÀFIC, A
VEGADES TAMBÉ
ANOMENAT
DETERMINISME
AMBIENTAL."

abans d'arribar a la Ribera. Però, sens dubte, el contacte amb la realitat rural d'aquestes poblacions va enfortir-les i va facilitar un vincle amb el món local i les condicions de vida de la població. D'aquesta manera l'any 1893 va escriure l'assaig *Reglas que deben seguirse en la construcción de las habitaciones de las grandes ciudades y en los centros industriales*, en què deixava per escrit les seves reflexions. La carrera professional de Raduà va progressar de manera ràpida. L'any 1902 la seva activitat laboral ja no es desenvolupava a la Ribera, com a metge rural, sinó a Barcelona, com a treballador de l'Institut d'Higiene Urbana, des d'on va començar a escalar posicions de manera ben ràpida. Cinc anys més tard, el 1907, va ser nomenat director d'una oficina de Demografia, Estadística i Padró Sanitari de nova creació. Aquell mateix any va passar a ser cap d'Estadística Municipal de Barcelona, i el 1913 n'és nomenat director, amb una plantilla de dotze persones al seu càrrec (López Andrés, 2010). El 1917 va ser degà del cos mèdic municipal de Barcelona, va impulsar la creació d'un Institut Municipal de Demografia i de tres revistes científiques i de divulgació (*Fomento de la Pesca*, *Demografía Social* i *Medicina Social*). També va col·laborar en una colla de publicacions, entre les quals convé citar el diari *La Renaixensa* i *Lo Somatent*, en què va redactar un seguit d'articles agrupats sota el gènere "Vida rural".

No tenim clar fins a quin punt la preparació intel·lectual i l'experiència professional de Raduà van jugar un paper decisiu en el seu progrés, però, de ben cert, la implicació que mantenia amb moviments polítics catalanistes hi va ajudar de manera decidida. Així, fou secretari general de l'Acadèmia Mèdico-Farmacèutica i president de l'Acadèmia Mèdica Municipal, va ser delegat de l'assemblea que va aprovar les Bases de Manresa i sempre es va trobar vinculat a l'esfera d'Unió Catalanista.

MATERIAL I MÈTODES

La topografia mèdica que el Dr. Raduà va escriure ara fa més d'un segle és un manuscrit relligat, en bon estat de conservació, que es troba a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, a Barcelona. Es tracta d'un document manuscrit, redactat en espanyol i presentat en un sol tom, que suma un total de 615 pàgines. Des del punt de vista formal apareix ben relligat, sense fulls solts, i amb làmines desplegable. La cal·ligrafia del manuscrit és fàcilment llegible, realitzada amb tinta i sense errors remarcables d'escriptura. A banda de la informació verbal, el manuscrit conté diverses taules, amb dades demogràfiques i climatològiques, il·lustracions i tres productes cartogràfics. El primer d'aquest documents és un "Plano geográfico de García y pueblos circundantes", realitzat a escala 1:170.000, amb informació planimètrica sobre la localització de caps de municipi, xarxa viària, xarxa ferroviària i xarxa hídrica, en què hi destaca el traçat del riu Ebre. L'àrea representada inclou els topònims de la Bisbal i Margalef, al nord; Falset, a l'est; Miravet i Ginestar, al sud; i Flix i Ascó, a l'oest. El segon mapa proporcionat és un "Boceto oro-hidrográfico de la provincia de Tarragona", que abraça tota la província (sense precisar-ne l'escala) i indica amb tints hipsomètriques els principals nuclis muntanyosos, la xarxa hídrica, els nuclis de població de més significat i els límits provincials, tant sobre terra com sobre la mar. La tercera representació cartogràfica és un "Plano de García" en què s'indica el plànol urbà del municipi, les mançanes edificades i els carrers. La representació, que té la característica de no assenyalar l'escala i de trobar-se orientada cap al nord-oest, indica el traçat del riu Ebre, el pas de la barca, l'ocupació del

sòl mitjançant trames i les principals elevacions de l'indret a través de normals.

La topografia mèdica consta d'una introducció i de tres parts prou ben diferenciades i articulades entre si: a la "Introducció" es refereix el concepte, importància i utilitat de la geografia mèdica, i es fa una breu ressenya sobre la geografia i unes notes històriques del municipi. A la "Primera part" de la topografia es fa referència a l'edafologia, la hidrografia, la meteorologia i el clima de Garcia. Seguidament es toquen aspectes de caire més social, com ara la riquesa del sòl, la urbs, l'alimentació i la indumentària. La "Segona part" ateny qüestions demogràfiques i socials, com ara població estàtica, població dinàmica, criminalitat, religió, preocupacions, caràcter i virtuts morals, moviment social i natural, nupcialitat, dinamisme patològic, mortalitat i estudi de malalties. La "Tercera part" té un caràcter molt més pràctic; s'hi presenta un estudi d'aplicació en què es comenten les reformes que caldria realitzar per millorar les condicions d'higienisme del municipi. Finalment l'autor clou la seva aportació amb unes pàgines dedicades a reflexionar sobre la validesa de Garcia com a estació climatològica, fet que incardina amb les preocupacions ambientals en què s'inscriu l'obra.

La topografia transmet la imatge de document complet i de qualitat; possiblement per aquest motiu el mateix any de la seva publicació va ser guardonada amb el premi Topografia Mèdica que concedia la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. L'Ajuntament de Garcia va editar, l'any 2002, una transcripció d'aquest document, que inclou un pròleg de Ventura Castellvell (2002), en què s'amplia informació sobre la figura del Dr. Raduà.

GARCIA EL 1891, VISTA PEL DR. RADUÀ

El Dr. Raduà inicia la topografia mèdica de Garcia amb un emmarcament territorial del municipi, en què descriu els trets geogràfics de més importància, les delimitacions administratives circumdants i les vies de comunicació que, pel fet de trobar-se en un "territorio en extremo quebrado", sovint es troben mal conservades. En el seu relat l'autor recorda el profit del transport fluvial i deixa entreveure l'admiració per les obres d'enginyeria civil associades (figura 2):¹

Si como abundantes fueran buenos [*es refereix als camins*], estaría García en condiciones ventajosísimas para la exportación, pero descuidados todos son malos los mejores

"LA TOPOGRAFIA
TRANSMET
LA IMATGE DE
DOCUMENT COMPLET
I DE QUALITAT;
POSSIBLEMENT PER
AQUEST MOTIU EL
MATEIX ANY DE LA
SEVA PUBLICACIÓ VA
SER GUARDONADA
AMB EL PREMI
TOPOGRAFIA MÈDICA
QUE CONCEDIA LA
REIAL ACADÈMIA
DE MEDICINA DE
CATALUNYA."

614 fecundidad - Idem por años, por meses, y estado civil de los con- trayentes. Edad matrimonial; fecundidad - - - - - 474 Movimiento natural - Nati- lidad - Idem por años, por me- ses, horas del día, sexo y por calles - - - - - 486 Dinamismo patológico - - - - - 505 Movimiento natural - Morbi- lidad - Idem por años, por meses, horas del día, sexo, estado civil, por calles. Vida media de los ho- mbreros - - - - - 505 Causas de la mortalidad - - - - - 532 Morbilidad - - - - - 536 Enfermedades infecciosas - - - - - 537 Tifus intermitentes - - - - - 541 Tifus simple - - - - - 552 Tifus abdominal - - - - - 554 Díscul y carangipán - - - - - 556 Disenteria - - - - - 557 Cólera - - - - - 558 Enfermedades de las vías Inflamatorias - - - - - 562 Anemia - - - - - 564 Tuberculosis - - - - - 567 Alcoholismo - - - - - 569	615 Enfermedades larnueas - - - - - 575 Aparato digestivo - - - - - 575 - respiratorio - - - - - 583 - circulatorio - - - - - 585 Sistema nervioso - - - - - 586 Aparato genito-urinario - - - - - 588 Otras enfermedades - - - - - 589 Balneario de población - - - - - 594 Otra parte Intendencia de explotación - - - - - 597 I: Puede considerarse garra como estación climatológica? - - - - - 599 II Reformas necesarias - - - - - 605 Índice - - - - - 611

Fig. 1. Darrera pàgina de l'obra del Dr. Raduà, que correspon a l'índex de l'obra. Noteu-ne la paginació, al marge superior extern de cada plana.

y rematadamente pésimos los restantes. Más hoy la única vía de comunicación expedita la mayor parte del año y que no desaprovechan los ribereños, es el Ebro, sobre el que tiene la población barca de paso inutilizable solo contadas ocasiones, facilidad de que no gozan otras muchas poblaciones como la vecina Mora cuya barca á la menor avería ha de suspender sus viajes. (p. 72)

Próximamente se hará una estación en la nueva vía férrea de Reus a Zaragoza por la Zaida, hoy en explotación hasta Mora la Nueva. Dicha vía pasa por el Ebro á la vista de García y dentro de su jurisdicción por medio de un magnífico puente de hierro cuya rasante está diez y seis metros por encima del nivel normal de las aguas, de una longitud total de doscientos setenta y seis metros, sostenido por cuatro soberbias columnas de sillería, siendo de cincuenta y siete metros de luz los tres tramos centrales y de cuarenta centímetros los de los extremos. (p. 72-73)

L'estudi de García continua amb una aproximació al relleu i la geomorfologia de la regió, que Raduà realitza de manera descriptiva:

[H]asta llegar al ya citado boquete del Pas del Ase recibiendo sucesivamente los nombres de montañas de Mora, sierra de Camposines y montañas del Pas del Ase, confundiéndonse en el horizonte con las de la Figuera. (p. 123)

L'estudi de la xarxa hídrica també es realitza de manera prou descriptiva, encara que pel cas del riu Ebre l'autor introdueix reflexions interessants sobre la flexuositat del seu traçat, la càrrega sedimentària o el color de les aigües, que analitza segons el "método hidrométrico de Bourton y Boudet". En la descripció de la hidrografia Raduà dedica especial atenció al riu de Siurana, tot fent gala de les seves habilitats literàries:

Pocas veces absolutamente en seco, inspira, no obstante y por lo regular, consideración al ver deslizarse por tan ancho cauce una tan misérrima cinta líquida. Pero cuando las lluvias y nieves prestan no ya una tributación mansa y tranquila, sino el furor de unas colecciones mal contenidas; cuando las innúmeras bocas existentes en su cauce de arenas y cantos rodados no bastan á chupar las avalanchas líquidas que por él circulan, entonces el Ciurana impetuoso, amenazante, avasallador, salva obstáculos, troncha árboles, allana construcciones, ciega pozos y llega al Ebro sembrando la ruina y desolación por sus riberas. (p. 166-167)

Raduà aporta dades climàtiques recollides per ell mateix durant el lapse d'un any, des d'octubre de 1889 fins a setembre de 1890, amb observacions "tomadas puntualmente á las 9 de la mañana y á las 3 de la tarde" (p. 183), amb informació sobre temperatura, humitat, pressió atmosfèrica, vent, estat del cel i tipus de nuvolositat, a banda d'observacions i particularitats que mereixin interès. Les dades obtingudes, tot i no correspondre's amb els estàndards de fiabilitat que actualment s'utilitzen per realitzar observacions climatològiques, aporten informació d'interès per a la caracterització climatològica de l'indret per a l'any 1889-1890 (figura 3) i per al coneixement de dades puntuals. Així, a tall d'exemple, podem dir que el dia 21 d'octubre es van abastar els 43° de temperatura màxima i el dia 29 de desembre els -10,3° de temperatura mínima (p. 276).

L'autor dedica unes ratlles a la boira, tan habitual en les clotades i ubicacions depri-mides, tot diferenciant entre les boires de radiació i les de fons de vall o inversió tèrmica, com les que es troben a la cubeta de Móra:

Uno de los hidrometeoros que se presenta con más frecuencia es la niebla. Raro es el día de invierno que nos paseamos sin ella, pero en honor á la verdad hemos de establecer una división entre las mismas. Unas se originan en nuestro suelo y en especial en el lecho del Ebro y de la riera de Ciurana, á la caída de la tarde cuando ceden en fuerza las corrientes atmosféricas y la temperatura del aire vuelve á ser baja. Estas nieblas de poca consistencia, no duran muchas horas desvaneciéndose á la aparición del astro de la noche y cuando más tarde al alborar el día. En cuanto á las otras nieblas, únicas á que da importancia el país, son densas y van acompañadas de frios intensos. Durante el invierno hacen su aparición por el Pas del Ase siguiendo el bosque del rio y se estacionan en el mismo. Duran por lo menos tres ó cuatro días y á veces 10,15 y mas como en el año de observación. (p. 251-253)

La topografia mèdica continua amb la classificació dels aprofitaments econòmics de la terra, tot assenyalant les regions "del olivo, de la vid, de los cereales, de los prados y de los bosques" (p. 280), i indicant els requeriments ambientals idonis per a cada aprofitament que, ateses les dimensions de Garcia, no deixen de ser redundants o, pel

Fig. 2. Un aspecte de dues fixacions de Raduà: el riu Ebre i el pont del ferrocarril al seu pas per Garcia; en aquest cas, fotografiats des del turó del Castell; en primer terme, l'església vella.

cap baix, forçades. L'autor glossa les feines més habituals, com ara l'adob de la terra, i finalitza la seva breu exposició agronòmica amb un interessant comentari, que tant podria aplicar-se antany com enguany:

Baste lo dicho por ahora [*es refereix a males pràctiques agrícoles*] y baste también con saber que a pesar de vivir todos del campo son contadísimos los agricultores. (p. 286)

Segons l'amillament de 1865, la major part del terme municipal es trobava ocupat per formacions herbàcies i arbustives, en què les de caràcter forestal eren ben minoritàries (figura 4). Pel que respecta als conreus dominaven els dedicats a vinya i a cereal de secà, seguit dels conreus arboris

de secà (ametllers, figueres i oliveres). La producció es traduïa en “15.000 cargas de vino, 5.000 cántaros de aceite, 8.000 cuarteras de almendras” (p. 291). Els camps de regadiu eren minoritaris i, malgrat que Raduà no en precisa la localització, cal suposar que s’ubicaven majoritàriament a la riba de l’Ebre i al tram final del riu de Siurana. L’autor dedica unes ratlles al conreu de la vinya, que, a causa de la seva revaloració econòmica, en aquelles dates es trobava en plena expansió:

De momento podemos asegurar el notable incremento que la plantación de la vid ha experimentado en esta población desde el citado año de 1865. Quizás no nos apartaríamos de la verdad estimando en un 50% y mas también porque aún hoy pasado en cierto modo el entusiasmo despertado por eximios oradores parlamentarios, honra y prende la tribuna española, mas oradores que políticos, mas políticos que economistas y menos economistas que agricultores que caballeros particulares augurando á nuestro suelo un porvenir brillante con el carácter de ser la bodega de Europa, aun hoy repetimos las plantaciones se suceden sin interrupción y esperan de la vid, ¡pobres agricultores!, días de engrandecimiento y prosperidad dulces ilusiones que mantienen en medio de sus cotidianas escaseces. (p. 388-389)

La calidad de los vinos es buena en general. El vino de 12° á 16° alcohólicos obtiene precios bastante regulares. El precio medio puede estimarse en 20 pesetas la carga. Las almendras se pagan como promedio de 16 á 17 pesetas cuartera y el aceite, bueno, sabrosísimo, de color dorado hermoso si llega en ocasiones no namás á las 20 pesetas el cántaro, puede muy bien justificarse en 16. Los tres productos dan una riqueza de 500.000 pesetas, considerando que una quinta parte del producto se consume en la misma población siempre queda la exportación representada por un valor total de 400.000 pesetas. (p. 291-292)

Certament la viticultura, com en tantes altres poblacions, era el recurs econòmic principal. Val a dir, però, que les condicions agràries de Garcia no eren les més adequades per a la producció agrària, segons l’autor de la topografia: “[...] pero si en absoluto no podemos afirmar posea Garcia un término fértil y abundante productor por lo tanto, tampoco es posible decir que sea pobre ni mucho menos” (p. 292). Tot i així, les condicions econòmiques, i de retruc, socials de la població no semblaven ser gaire bones, a ulls de Raduà: “[...] la generalidad de los habitantes de Garcia son pobres, un grupo nada numeroso vive con relativo desahogo y son contados los que no conocen la estrechez” (p. 294-295). La raó de ser d’aquesta penúria s’explica per diverses circumstàncies:

“LA TOPOGRAFIA
MÈDICA CONTINUA
AMB LA CLASSIFICACIÓ
DELS APROFITAMENTS
ECONÒMICS DE
LA TERRA, TOT
ASSENyalANT
LES REGIONES “DEL
OLIVO, DE LA VID,
DE LOS CEREALES, DE
LOS PRADOS Y DE LOS
BOSQUES.”

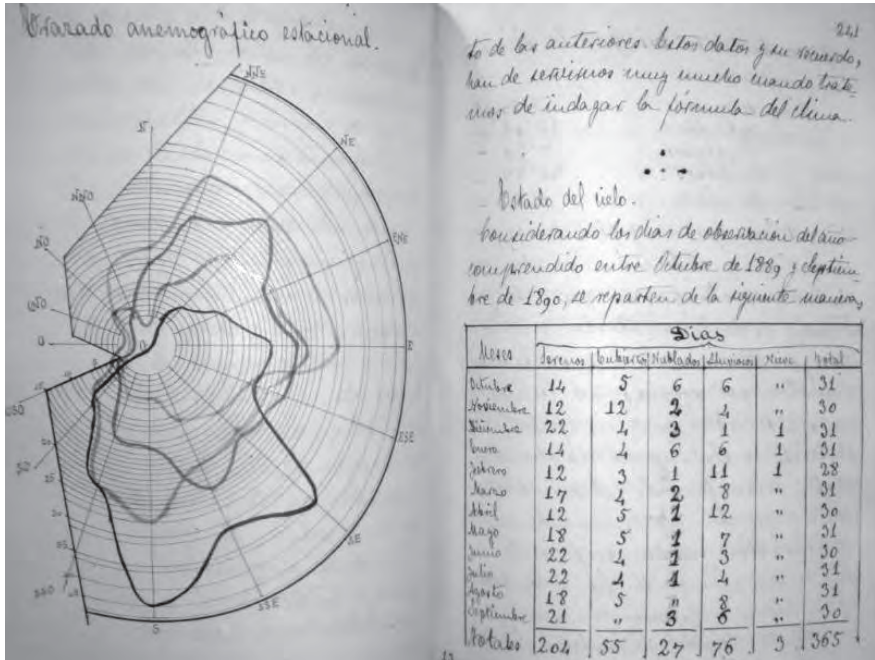

Fig. 3. Detall de l'estudi climatològic que Raduà inclou a la seva obra. A la banda esquerra es mostra un gràfic radial sobre força i direcció del vent i a la banda dreta una taula sobre estat del cel, en cinc categories: serè, cobert, ennuvolat i plujós.

Fig. 4. Plànol urbà de Garcia. Hi és fàcilment distingible el teixit urbà i els vials. El relleu es troba representat per normals i l'ocupació del sòl per trames. Resulta ben visible la ubicació de l'església (actual església vella), el riu Ebre i el pas de la barca. Noteu-hi la falta d'escala i l'orientació cap al nord-oest.

Si tuviéramos que hacer un detenido análisis de las causas múltiples determinantes de tal estado de cosas seríamos precisos extender considerablemente el presente capítulo, pero como la índole del trabajo no nos obliga á ahondar en los problemas económicos, de ahí señalemos ligeramente las principales que á nuestro entender se oponen al auge de la población y al bienestar de sus habitantes. Múltiples como son dependen mas del estado y otras del agricultor, quedando un tercer grupo dependiente de las condiciones geológicas, atmosféricas y de localidad, asociándose desde distintos grupos para originar otras nuevas á ver como si aquellas no se bastaran. (p. 295-296)

Després de resumir les principals activitats econòmiques, Raduà reflexiona sobre les edificacions i la realitat urbanística de Garcia i, tot fent gala de nou de les seves habilitats literàries, l'autor descriu el poble de Garcia i les impressions que li transmet (figura 5):

Difícilmente sí puede acertarse con una descripción la impresión, rara hasta cierto punto que produce en el ánimo del forastero la visita de la parte alta de la Villa desde la laja donde le deja el carruaje que le ha conducido. El camino carretero que dá ingreso á la población nada de particular tiene y es como en tantas otras una calle de alguna mayor anchura que las restantes y relativamente llana. Pero una vez en la plaza nueva quedase uno atónito, sin acertar á explicarse como están dispuestas las casas toda vez que se presentan á su visita amontonadas y como si las de primer término sirvieran de asiento á sus inmediatas vecinas. Así que con su aspecto semi-ruinoso, su color térreo, con sus puertas, balcones y barandales carcomidos y solo utilizados con cristales los últimos en su mitad y aun en las casas acomodadas no parece sino que se sorprende á la agrupación urbana en un periodo de parcial desquiciamiento. (p. 304-306)

L'autor xifra el nombre d'habitatges en 467 cases, que s'agrupen en un nucli urbà de morfologia fàcilment destriable. L'autor precisa que aquesta estructura urbana aparentment càdica s'explica pel desnivell del terreny, que xifra entre 45 i 50 metres, i per l'angle de visió que s'adopta en percebre la contrada, molt més positiu si es realitza des de la banda del Siurana.

La forma de García puede calificarse entre las de necesidad pues situada como queda indicado en la vertiente de una pequeña elevación del terreno ha de seguir la disposición de esta, razón por la que la forma adoptada es la piramidal con la base apoyada en la parte llana del terreno, base que en estos últimos años ha tomado algún incremento. (p. 311)

Fig. 5. Aspecte del nucli de Garcia, vist des del camí del coll del Maset.

Raduà dedica el darrer bloc del seu treball a l'estudi de la població, que aborda des d'un plantejament morfològic i demogràfic, tot facilitant un recompte de població per grups d'edat, que xifra en més d'un miler i mig d'habitants (enfrent dels 580 censats l'any 2011) i para especial atenció a la població envellida, en unes notes que avui dia resulten prou curioses:

Según el censo verificado en 1877 esta Villa contaba 1.664 habitantes según el últimamente practicado en 1887, el número de aquellos ha subido á 1.748, resulta en consecuencia haber obtenido esta villa un aumento de 84 individuos en el periodo de diez años, proporcion misérable verdaderamente y que ya de por sí hace sospechar de la calidad de la misma. (p. 419)

Les estadístiques de Raduà també fan referència a l'edat de concebre el matrimoni, ben diferents de les més comuns avui dia: “[...] la época núbil se presenta relativamente pronto. El resultado medio obtenido de un centenar de observaciones le señalaba á los 14 años, dos meses y 21 días” (p. 415). O els valors d'alçada dels habitants de l'època: “[...] la talla media de 1 metro 623 milímetros no pasa de ser regular pero dista mucho de las tallas extremas representadas por 1,400, la mínima correspondiente al año 1880, y por 1,770, la máxima en 1888” (p. 412).

CONSIDERACIONS FINALS

El treball del Dr. Raduà aporta una visió del municipi de Garcia a les acaballes del segle XIX. L'autor fa una descripció d'aquest municipi parant interès en qüestions relatives a la higiene i la salut pública que, indirectament, serveixen per conèixer el territori i la societat del moment.

La presentació de Garcia es realitza amb un emmarcament territorial i històric. Quant a l'espai es fa referència a la ubicació i a les principals vies de comunicació, així com al riu Ebre, ben present al llarg de tota l'obra. En general es tracta d'un bloc introductori, acompanyat de material gràfic i cartogràfic. Tot plegat permet contextualitzar el municipi d'estudi en el seu àmbit més immediat. Els aspectes biofísics són glossats de manera relativament breu, tot fent esment a qüestions geològiques i de relleu, a l'edafologia i a la vegetació i la fauna. Sorpren el detall amb què es treballa la litologia i la geomorfologia, encara que sigui en un context a petita escala i sense fer esment directe a l'àmbit local. L'apartat climatològic es troba generosament desenvolupat. Les darreres pàgines d'aquest apartat es troben dedicades a mostrar tot un seguit d'informació sobre temperatura, precipitació, humitat i vents a partir de dades recol·lectades pel període 1889-1890. La brevetat de la sèrie temporal, tanmateix, no lleva interès a aquest estudi, precisament pel seu caràcter singular i per complementar la informació de què disposem sobre els primers registres climatològics de la Ribera d'Ebre (Saladié i Garcia, 2009).

Les notes de caràcter social i econòmic s'estructuren al redós de la descripció i caracterització del nucli urbà, en un exercici que relaciona l'estricta morfologia urbana amb aspectes més funcionals i explicatius, sempre prenent com a punt de mira la higiene i la salubritat pública. L'autor fa referència a les principals activitats econòmiques de la pobla-

“POSSIBLEMENT LA DADA MÉS SIGNIFICATIVA SIGUI EL NOMBRE D'HABITANTS DEL MUNICIPI (MÉS D'UN MILER I MIG), AIXÍ COM LA DISTRIBUCIÓ PER GRUPS D'EDAT I SEXE I ALTRES QÜESTIONS DE CARÀCTER SOCIAL.”

ció, tot aportant informació quantitativa i comentaris personals sobre el tema. Aquest plantejament provoca un cert biaix de l'abast i transcendència de l'obra, que omet alguns aspectes de gran interès social i econòmic. Així es podria parlar, per exemple, de l'omissió sobre les conseqüències socials i econòmiques que les diverses crescudes del riu —tan habituals abans dels aixecaments de Mequinensa i Riba-roja— o de les operacions de sirga i transport al llarg del curs fluvial. Resulta d'interès el paternalisme amb què encara aquestes qüestions, sempre amb l'objectiu mèdic, i parant atenció al benestar col·lectiu:

Riqueza del suelo y riqueza de la población son dos términos que se confunden á veces y á los que vamos á dedicar algunas palabras por cuanto de la mayor ó menor prosperidad de uno y otro pueden depender y dependen en realidad particularidades fisio-patológicas de importancia suma, y que mas se ven en aquellos tristes y desgraciados periodos que el hombre ha denominado de miseria durante los que llegan á experimentar la verdadera y horrorosa sensación del hambre, aquella que á la materialidad de la misma hay que agregar la imposibilidad de satisfacerla. (p. 278)

Dins del bloc socioeconòmic destaca de manera particular la descripció demogràfica de Garcia. L'estudi de població tant abasta el que l'autor anomena *població estàtica*, o caracterització social i antropològica dels habitants, com el que entén com a *població dinàmica*, o descripció de les característiques demogràfiques de Garcia. En aquest sentit possiblement la dada més significativa sigui el nombre d'habitants del municipi (més d'un miler i mig), així com la distribució per grups d'edat i sexe i altres qüestions de caràcter social. En aquest apartat sobre població, de forma particular, Enric Raduà mostra les seves opinions sobre el creixement demogràfic, l'estructura de la població i les dinàmiques que convindria seguir. Tots aquests aspectes contrasten significativament amb la situació actual.

Raduà finalitza la seva aportació amb algunes reflexions pròpies de la cloenda d'un exercici de gran abast i caràcter enciclopèdic. De tots els mots que l'autor dedica en aquest darrer apartat ens quedem amb les paraules següents, que, per la seva humilitat, al nostre parer, mereixen una atenció especial: “Con esto damos por terminado nuestro «Ensayo» sintiendo que la escasez de grandes conocimientos nos haya privado de hacer un estudio acabado” (p. 610).

AGRAÏMENTS

Aquest treball és fruit de la XX Convocatòria de beques del CERE, corresponent al període 2013-2014.

BIBLIOGRAFIA

- CALBET, J.M.; MONTANÀ, D. (2001): *Metges i farmacèutics catalanistes (1880-1906)*. Cossetània, Valls.
- CASTELLVELL, V. (2002): “Pròleg”, dins E. Raduà i Oriol, *Datos para el estudio medicotopográfico de García (Tarragona)*, Ajuntament de Garcia, Garcia.
- LÓPEZ ANDRÉS, X. (2010): “Els nombres per contagi de Comenge i Ferrer”, *Confits Estadístics*, 3: 16-21.

- RADUÀ I ORIOL, E. (s. d.): “Datos para el estudio medico-topográfico de García (Tarragona)”. Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya [document inèdit].
- SALADIÉ, Ò; GARCIA, M. (2009): *Observar el temps a la Ribera d'Ebre. Història de les estacions meteorològiques*. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Flix.
- URTEAGA, L. (1980): “Miseria, miasmas y microbios. Las topografías médicas y el estudio del medio ambiente en el siglo XIX”. *Geocrítica, Cuadernos Críticos de Geografía Humana*, 29.
- VALLRIBERA I PUIG, P. (2000): *Les topografies mèdiques de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya*. Publicacions del Seminari Pere Mata de la Universitat de Barcelona, Barcelona.

NOTES

1. La paginació de les cites es refereix al document original, conservat a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, a Barcelona; l'ortografia, l'accentuació i la puntuació són les originals de l'autor.